

Novoletno sonce v Vratih 1960

Foto Pavel Kunaver

Novoletna noč na Dovjem

PAVEL KUNAVER

Minili so časi, ko smo majhna družbica drenovcev prelomili z navado, da se spoštuje »sezona« od julija do srede septembra, nato pa se v led in sneg uklenjene gore ne sme vstopiti. Le neradi so nam očetje tedanjega planinskega društva izročali ključe te ali one planinske kočice, ki so bile obsojene, da po devet mesecev niso vidеле planinca, in je šla jesenska, zimska in pomladna lepota neopažena mimo takratnih maloštevilnih ljubiteljev gora. Na dolgih pohodih v zimske gore so nam drugovale le jasne zvezde in z obsijanih jutranjih gora smo obžalovali ljudi, ki so se dušili v dolinskih meglah, ležečih globoko pod nami. Že po prvi svetovni vojni se je začelo polagoma boljšati in nekatere gorske kočice so posebno okoli Novega leta sprejele v svoj gostoljubni krov mlajši planinski rod. Po drugi svetovni vojni pa, kakor da bi zamahnil s čarobno palico — vrata vseh planinskih domov se za zimo na široko odpro in trume lepote željnih planincev vro iz dolin v bleščeče gorovje uživat dolincem nepoznane čare. Za mojo mladino ne najdem več gostoljubne strehe ob državnih in drugih praznikih v gorah. Toda prav v tem času so šole prazne, in tako sem tokrat — za Novo leto 1960 — dobil dovoljenje, da uporabimo eno šolsko sobo na Dovjem.

Seno s planin – gorjančevo zimsko delo

Foto Pavel Kunaver

Na poti v vas nas je pozdravilo najprej idealno lepo ležeče zadnje počivališče Dovčanov. Izza nizkega pokopališnega obzidja je prvi pogledal Jugov nagrobnik. Venček, ki ga je nekdo nepozabnemu položil na kamen, ga je krasil. In malo dalje spomenik triglavskega župniku Aljažu! Še malo izven obzidja spomenika žrtvam prve in druge svetovne vojne. Na vse gleda Triglav od juga kakor skupen spomenik vsem, ki so padli in umrli v njegovem območju ali daleč od njega, a mnogi dali življenje za njegovo svobodo.

Noč je hitro padla na vas in gore, a mi smo se v lepo počiščeni učilnici, iz katere so odnesli vse nepotrebne mize, udomačili. Pridne roke mojih mladih spremljevalcev so hitele krasiti novoletno jelko. Še preden je prišla polnoč, je prišel moj čas; zapustil sem toplo peč in svetlo sobo. Skromno razsvetljena vas je ostala za menoj in odšel sem nazaj k pokopališču in dvema vojnima spomenikoma. Dovčani so imeli res dober okus, da so svojim dragim izbrali najlepši kraj, najlepše razgledišče na napetih bregovih! Podnevi se ti noga zaradi lepega razgleda tam kar sama ustavi.

Sedaj, v novoletni noči, pa je bilo posebno lepo. Skromnih lučk doli v Mojstrani skoraj nisem čutil, tako velika je bila priroda, ki me je obdajala. Kakor v strahu pred nočjo so se Julijci stisnili v eno mogočno gmoto. V temi so tvorile številne gore in razčlenjene doline orjaško kuliso, v kateri sem le slabo videl nekatere obrise, iz nje štrleče bregove in posamezne vrhove. Le širna snežišča so skrivnostno a slabotno žarela pod zvezdami. Vrh Triglava tam na skrajnem južnem horizontu je bil spojen s Cmirom. Že tako majhne hiše spodaj v dolini so v temi popolnoma izginile. Noben človek ni prišel več mimo.

Dovje v sredini

Foto Pavel Kunaver

Mnogokrat me je že vleklo v to planinsko vas. A kaj, planinca vedno potegnejo k sebi bližnje visoke gore. Pogled na hišice na bregovih, obrnjenih tja proti Triglavu — pa že hitimo v široko odprta Vrata...

Tokrat pa smo težko obremenjeni šli ob zahajajočem soncu 31. decembra s kolodvora na Dovje! Sončni žarki so zlatili južni horizont te edinstveno ležeče vasi, ki gleda v tri čudovite doline Julijcev — Kot, Krmo in Vrata, in ki jo osrečuje zdaj jasni zdaj mračno zroči pogled samega Triglava.

Stoletja so že minila, ko je prvi človek postavil svojo kočico na prisojni breg pod Karavankami in zajel vodo iz bogatih studencev. Jedro Dovjega se je le malo izpremenilo in mnogo rodov je že živelo v potemnelih lesenih in zidanih hišah. Množeči se prebivalci so krčili gozd okoli naselja, da je bilo več prostora za njive in pašnike na prisojnih bregovih, saj spodaj ležeča Savska dolina ni ugodna za poljedelstvo, ker jo na jugu stoječa Mežaklja z dolgim skalnatim grebenom in Vrtaški vrh s sosedi preveč senčijo. Še dolgo leži sneg na njihovih osojnih bregovih in v dolini pod njimi, medtem ko je strmi svet okoli vasi že davno kopen.

A življenje je bilo od nekdaj trdo. Dete, ki je shodilo in stopilo črez domači prag, je bilo že na klancu in vse njegovo življenje je potekalo na visečih njivah, strmih pašnikih in še mnogo strmejših gozdovih in planinah. Divjačina pa ga je zvalila visoko v gore na skalovje in snežišča. In četudi danes precej prebivalcev išče kruha na Jesenicah, vendar je trdo življenje že od nekdaj zarisalo v obraze teh ljudi svoje sledove. Kakor njihove gore so lepi njihovi obrazi, razorani od trdega dela, kakor njihove gore.

Mladina pred spomenikom tistih, ki so jim ustvarili lepše, srečne dni

Foto Pavel Kunaver

Zavladala je popolna tišina, saj je bilo vse že zbrano v domovih pod temi ogromnimi gorami. Kdor ni spal, je bil v družbi prijateljev nekje v tej temi in čakal nastop novega leta.

In kar dan ne more dati, je dala noč: podnevi neba malone ne vidimo. Presvetlo je, in gledamo le to, kar osvetljuje vladar dneva, Sonce. Sedaj pa je bilo obratno. Ker so se gore prihulile k tlom in se stisnile v molčečo, tiho ležečo ogromno gmoto, se je vzdignilo oko na novoletno nočno nebo, ki je v naših legah res čudovito. Najlepša ozvezdja ga krasi. Pred njimi se je skrila in počenila celo Veliki voz prav na obzor na severu. Zato pa je na najbolj razglednem delu neba, malone nad Triglavom, žarel mogočni Orion s svojimi velikanskimi zvezdami, rdečo Betelgezo in blisketajočim Riglom, tam v njegovem meču pa se je celo za prsto oko svetila njegova slovita kozmična meglica. Žareči Orion me je spomnil na nekatere novoletne polnoči v Vratih, kjer sem v družbi mladih doživljal nepopisne prizore. V Vratih, tam poleg spomenika padlim borcemplezalcem, stoji v novoletni noči nad vrhom Triglava, katerega poledenela stena se v noči tako čudovito blesti. To vam je še vse drugačen pogled kakor poleti! Čarobno zimsko nebo z Orionom nad vrhom poglavarja naših gora in pod snegom počivajočo dolino, to je za vse življenje nepozaben prizor.

Z zvezdami posuto nebo me je poklicalo nazaj v sedanost, saj poleg Oriona je to noč posebno lepo svetil Bik s svojimi bogatimi zvezdnimi kopicami, Gostosevci in Hijadami. Oranžni Aldebaran je žarel kakor budno oko nad silno zvezdno čredo okoli sebe. Prav v zenitu je stal že Voznik s Soncu podobno Kapelo in bližnjimi tremi Kozicami; Dvojčka pa sta kakor vedno nerazdružno plavala višje in višje nad tiho gorsko pokrajino. Nežno kakor srebrn trak je šla

preko neba Rimska cesta in se z Labodom spuščala in izginjala v temnem nebu zahoda, kjer je že tonila Lira in tudi nebesni Orel. Vedno in vedno iznova so se spuščale oči na tihe gore in iskale znanih oblik, od njih pa zopet hitele nazaj na zvezdno nebo, da potovanja po tej iz neba in gora dovršeni sliki ni bilo konca ne kraja.

Zemlja je na svojem potu okoli Sonca zajadrala zopet za nas v ugodnejšo lego, in pričelo se je novo leto. Koliko novih let se je že zvrstilo nad to pokrajino, nad to v temi izgubljeno vasico. Kaj vse so ji prinesla? Moje misli so se vrnile k neposredni okolici, k mrtvim za pokopališkim zidom, in k mrtvim, v katerih spomin stojita tam zraven dva spomenika. Pozdravil sem znance, ki jim je usoda krojila različno dolgo dobo pod gorami. Dr. Jug tamle v bližini je tako mlad odšel nazaj v praprirodo. Tam blizu je stari lovec Smukavec iz Gornje Radovne, ki je tako lepo pripovedoval o gorah in svojih gamsih. Malone pri vratih Franc Klinar. Pri 91 letih je zapustil bogato življenje. Nagrobni spomenik pove, da je bil »v lovstvu zvest, spodbuden, bil v domu oče, plemenit vodnik«. Da bi ga slišali, kako mi je znal pripovedovati o svojih lovskih in gorskih dogodivščinah! Kakor da bi me začaral, me je s svojimi besedami prestavil v najlepše kraje svojih ljubljenih gora! Zdaj spi in Triglav bdi nad njim. In prav njemu nasproti je stari Aljaž, ki mu je Triglav dobršen del njegovega življenja. Gore ga čakajo, saj pravi njegov nagrobnik:

Vsako jutro v zarji novi
Naši zažare vrhovi.
Gledajo, kdaj prideš spet,
Ki bil jim varuh svet,
Naš triglavski kralj Matjaž,
Zupnik z Dovjega, Aljaž.

Pa misli pod zvezdami potujejo dalje. Nema stojita v temi spomenika obeh strašnih vojn. Koliko žalosti in gorja si pretrpelo Dovje! Kako da smo sploh še tukaj? Ali niso tudi g o r e tiste, ki se jim moramo zahvaliti za naš obstoj na tej prelepi slovenski zemlji? Osvetli prvi, starejši spomenik in čitaj: Naštel boš 67 mrtvih iz prve vojne in skromni verz:

Minuli so bolji, minulo trpljenje,
Za dom svoj preljubi smo dali življenje...

Ne za cesarja, za *svoj dom* so umirali in pripomogli so, da se je po prvi vojni strašni tuji val ustavil vsaj tam gori na Luknji in na Triglavu. Gotovo so laže vzdržali v trpljenju v mislih in želji, da zadrže tujca, zemlje lačnega, in da obvarujejo dom. Gotovo so mnogi umirali daleč od doma s sliko Triglava, Dovjega in svojih dragih v duši. Njihovi potomci so z mržnjo gledali na tisto bližnjo in krivično mejo, dokler ni prišel še krutejši zavojevalec in povzročil izbruh odpora. Gore pa so pokazale, kaj so vzgojile. Ta prekrasni kraj, njegove veličastne gore in doline naj bi postale tuja last? Noč molči. V novo leto gremo. Petnajst mirnih let po osvoboditvi, v novo bodočnost. Žarnica osvetli nemi spomenik in srce se ti stisne ob misli, da zato, da tu pod Triglavom na svobodnih tleh, v krogu vesele mladine, uživaš svobodno novoletno noč, je dalo življenje samo iz te vasi in njene okolice v letih groze 1941–45 36 borcev, 9 talcev, 24 jih je izginilo v taboriščih. Zakaj so žrtvovali najboljše, svoja mlada življenja? Tiho odgovarjajo gore in zvezde: Otročja in mladeniška leta so preživel pod

temi gorami in jasnim gorskim nebom na svobodni zemlji. Globoko so se zajedle oblike ponosnih vrhov v njihove duše. Ponosni so postali sami in željni svobode pod svobodnim nebom. Trda gorska narava je vzgojila trdne, neuklonljive značaje. Od tod moč za žrtve... Tiha in veličastna je novoletna noč v taki pokrajini, kjer so gore, nebo in živi in mrtvi tako tesno povezani med seboj. Tiho, tiho je bilo, a vendar se je zdelo, kakor da bi tiste žrtve mirno in nevidno šepetale pesnikove besede s spomenika v temi:

Vsrkala je gruda našo kri.
Strohnele so kosti.
Ustvarili smo lepše, srečne dni.
Zato naš duh živi...

Bleščanje zvezd, skrivnostno svetlikanje snežišč v gorah sta se zopet vrnila v sedanje lepše dni in od njih, ki sedaj v miru počivajo v svobodni domovini pod gorami, v veselo družbico mojih varovancev ob novoletni jelki v dovški šoli.

Sedem jezer

MIRAN MARUSSIG

Julija smo odšli v Zajezersko dolino in merili jezera. Moj konjiček so topografske meritve in moj instrument Starke Kammerer, ki kaže vse narobe. Pomerim v tla, pa vidim oblake, pomerim v oblake, pa vidim tla. Edino takrat, ko ujamem v nitni križ jezersko gladino, vidim poprej objeno zrealno podobo v pravi legi. In to sem izkoristil. Vsakokrat, ko se je kdo sklonil k vodi, da bi se umil in videl svoj obraz, sem ga pogledal skozi instrument. Imel sem srečo. Pri vsakem jezeru je bil vsaj eden, ki me je zanimal.

Prvo jezero

Francka je zadnjič pokroviteljsko pregledala svojo čredo štirih prijateljic, zavihtela nahrbtnik na ramena in rekla: »Dekleta, zdaj gremo!« In so šle. Zagrizle so se v strmino proti Komarči in srca so jim razbijala ko kovaška kladiva. Znoj je lil z obrazov in silil za moške srajce in nedrčke, iz oči pa jim ni sijalo samo veselje, ampak tudi ponos, kajti one, pet deklet so se lotile pogumnega dejanja: Šle so v hribe!

Visoko gor, skoraj pod vrhom stene so sedle in Francka je rekla: »Jej, dekleta, kako je lepo. Ta skalca in smrekca, in onile hribček in ta oblakec. Jej, dekleta, a ni lepo?« V resnici je bila tisto skala in smrekca smreka, hribček pa skoraj cela gora. Za Francko, ki jo je prav ta hip razganjalo od domoljubnih čustev in občutka, da je vse, kar je okrog nje, nek majčken liliputanski svet, je bilo nekaj povsem samoumevnega, da sije sonce in da brenči zrak od čebel, os in muh in da je narava čakala vse do tega trenutka prav njenega, Franckinega obiska. V tem intimnem, prijetnem razpoloženju so dekleta vstala in nadaljevala pot.

Oblaček, tista mala bela krpica, ki ni bila poprej nič več in nič manj, ko prijetna dekoracija, se je razlezel v oblak, ta pa v ogromno temno gmoto, ki se je skoraj dotikala smrek. Francka je rekla, da bo dežek, in se nasmeh-